

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Paedagogica 13 (2020)

ISSN 2299-2103

DOI 10.24917/22992103.13.8

Andrzej Kobiątka

Staropolska Szkoła Wyższa w Kielcach

Nauczyciel w systemie implementacji działań profilaktycznych w szkole. Badania własne

Wprowadzenie

Szkoła jaką znamy bez względu na aktualną sytuację i stan epidemii COVID-19 to środowisko, które ma istotny wpływ na kształtowanie postaw i ról, jak również na stopień adaptacji społecznej młodych ludzi. Celem i zadaniem edukacji staje się stwarzanie możliwości do kreowania i wyrażania własnej podmiotowości, a przede wszystkim wspomaganie każdego człowieka w procesie „stawiania się” podmiotem. Współczesna szkoła jest pełna rozterek, problemów i nowych wyzwań stawianych zarówno uczniom, pedagogom jak i rodzicom. W natłoku napływających dezinformacji można zatracić właściwe postrzeganie rzeczywistości, zwłaszcza jeżeli chodzi o dzieci lub młodzież. Ustawicznie więc podążając za zmianami, poszukiwane są nowe sprawdzone rozwiązania na gruncie wdrażania skutecznych oddziaływań profilaktycznych w szkołach.

Niezwykłe ważny jest problem promocji zdrowia, który ma zwrócić uwagę na wzmocnianie czynników chroniących. Inną ważną kwestią w opinii autora jest budowanie koalicji na linii nauczyciel – rodzic, będącej nieodzownym elementem łączącym kompleksową profilaktykę. Od wielu już lat bowiem toczy się nieustająca dyskusja nad wzmocnieniem wychowawczej funkcji współczesnej szkoły. Szkolne programy profilaktyczne stanowią uszczegółowienie określonych działań oraz elementów programu wychowawczego wpisując się w personalizację szkoły. W ten sposób dostrzegana jest potrzeba zwracania szczególnej uwagi na wszelkie problemy bądź ewentualne zagrożenia w tej instytucji. Rolą szkoły jest wszechstronny rozwój ucznia, a więc wyposażenie go nie tylko w wiedzę czy umiejętności poznawcze, ale również w kompetencje społeczne, moralne i duchowe. Uczeń usytuowany w centrum działalności szkolnej, traktowany jest jako podmiot działalności edukacyjnej i wychowawczej, a rzeczywistym podmiotem edukacyjnym nie jest szkoła, ale nauczyciel jak wskazują Moczyłowska i Pełszyńska (2016). Istnieje wobec tego ustawiczna potrzeba wyspecjalizowanej kadry dydaktycznej, która adekwatnie do wdrażanych programów profilaktycznych poprzez nabyte umiejętności ukierunkuje działania do pożądaných rezultatów z myślą o wychowankach. Szeroko pojęta

profilaktyka i wdrażane szkolne programy profilaktyczne nie są obecnie alternatywą, lecz koniecznością. Ustawicznie zachodzące dynamicznie zmiany w funkcjonowaniu wielu instytucji o charakterze pedagogicznym wymuszają określone działania do podjęcia stosownych reakcji wychowawczych ukierunkowanych na dzieci i młodzież. Dodać należy, jak wskazuje Urban (2000) niezależnie od zmieniających się wizji koncepcji w zakresie społecznych zadań szkoły, jej funkcja profilaktyczna nigdy nie może być pomniejszana. Konieczność wypełniana przez szkołę funkcji profilaktycznej nie wynika z uproszczenia. Jak twierdzi Urban (2000) sama konieczność wypełniana przez szkołę funkcji profilaktycznej nie wynika z uproszczenia całego problemu zapobiegania dewiacjom młodzieży czy „zepchnięcia z niej niewdzięcznego zadania”, lecz z samej istoty i głównych uwarunkowań współczesnych dewiacji.

Jak wynika z rekomendacji Centrum Metodyczne Pomocy Pedagogiczno-Psychologicznej (2015) szkoła czy inna placówka oświatowa jako instytucja edukacyjno-wychowawcza powołana jest m.in. do udzielania pomocy w rozwiązywaniu problemów uczniów. Uczeń, którego zachowanie przejawia cechy niedostosowania społecznego, ma prawo oczekiwać od szkoły kompleksowej pomocy psychologiczno-pedagogicznej. Dotyczy to zarówno pomocy doraźnej, koniecznej w sytuacji kryzysowej, jak i poprzez udział w programach systemowych rozwiązań problemów z zakresu profilaktyki niedostosowania społecznego realizowanych w ramach szkolnego programu profilaktyki (grupy socjoterapeutyczne, programy zapobiegania agresji i przemocy).

W sytuacjach kryzysowych, gdy szkoła wykorzysta wszystkie dostępne środki wychowawcze i profilaktyczne (łącznie z pomocą poradni psychologiczno-pedagogicznej) podejmuje działania angażujące inne instytucje i podmioty zewnętrzne. W szczególności, gdy sytuacje takie powtarzają się i wynikają z głębokiej demoralizacji lub są czynami zabronionymi wyczerpującymi znamiona przestępstwa, na szkole ciąży obowiązek zwrócenia się do Policji lub sądu rodzinnego i opiekuńczego.

Zarys teoretyczny problematyki profilaktyki

Profilaktyka to świadome działanie nastawione na jednostki lub grupy społeczne, mające na celu zapobieganie różnorodnym problemom zanim one wystąpią. Do działań profilaktycznych zalicza się również identyfikowanie jednostek lub grup zagrożonych w celu podejmowania interwencji we wczesnej fazie powstawania zachowań ryzykownych lub problemowych. Profilaktyka z definicji jest działaniem uprzedzającym a nie naprawczym.

Różnorodne zagrożenia społeczne, zachowania patologiczne, dewiacje, uwidoczniły się pod koniec XX wieku. Tak jak na przełomie XIX i XX wieku królowała na świecie era nerwic, tak na przełomie XX i XXI stulecia zapanowała era uzależnień. Siłą napędową różnych uzależnień stało się tempo życia, chęć ucieczki od nieakceptowanych stanów emocjonalnych, poszukiwanie szybkiej przyjemności i natychmiastowej gratyfikacji oraz trudności w kontrolowaniu impulsów jak twierdzi Pospiszyl (2019). Ta niepokojąca eskalacja zjawisk patologicznych nie dotyczy mieszkańców tylko wielkich miast, ale dostrzegana jest również w małych miejscowościach i wsiach. Liczne zagrożenia „wkradają się” również do szkół i placówek

oświatowych, dotykając bezpośrednio dzieci i młodzież. Decentralizacja działań zapobiegawczych jest szansą na odszukanie autentycznych potrzeb każdego środowiska i wyjście im naprzeciw. Profilaktyka to proces, który wspiera rozwój pełnego zdrowia poprzez pomoc w przeciwstawianiu się trudnościom życiowym oraz osiągnięciu subiektywnie satysfakcjonującego, społecznie konstruktywnego i bogatego życia (Piotrowski, Zajączkowski, 2003). Aby przejść do zarysu teoretycznego nie sposób pominąć definicji, gdzie wg. Szymańska, Zamecka (2002) słowo „profilaktyka” wywodzi się z języka greckiego (*prophylaxis*) i oznacza „strzec się, zapobiegać”. Profilaktyka ujmowana jest jako ogół działań zapobiegających niepożądanym zjawiskom w rozwoju i zachowaniu się ludzi, co wskazuje Kopaliniński (1998). Działania profilaktyki ujmują się w dwóch aspektach: destrukcyjnym i konstruktywnym. Działania o charakterze destrukcyjnym niszczą przyczyny i czynniki, które sprzyjają powstawaniu negatywnych zjawisk. W wyjaśnieniu terminu „profilaktyka” brane są pod uwagę różne czynniki, do których można zaliczyć m.in.: aspekt zapobiegania zjawiskom, tendencjom, umiejscawiając te czynności w danym kontekście sytuacyjnym, odnosząc je do różnorodnej praktyki (i/lub teorii) danej subdyscypliny pedagogicznej czy wycinka rzeczywistości. O profilaktyce można mówić w szerokim i wąskim znaczeniu. Springer (2001) uważa, że profilaktyka w ujęciu ogólnym to: czynności naukowo-badawcze, które badają ogólne prawa i tworzą twierdzenia oraz czynności praktyczne. Profilaktyka w ujęciu wąskim odnosi się do działań, które podejmowane są przez osoby wychowujące. Gaś (2003) zauważa, że profilaktyka to kompleksowe interwencje kompensujące niedostatki wychowania i obejmujące równoległe trzy nurty działania:

- 1 wspomaganie dziecka w radzeniu sobie z trudnościami zagrażającymi prawidłowemu rozwojowi i zdrowemu życiu,
- 2 ograniczanie i likwidowanie czynników ryzyka, które zaburzają prawidłowy rozwój i dezorganizują zdrowy styl życia,
- 3 inicjowanie i wzmocnienie czynników chroniących, które sprzyjają prawidłowemu rozwojowi i zdrowemu życiu.

Tak kompleksowe ujęcie profilaktyki zobligowało instytucje do działań informacyjnych, diagnostycznych i terapeutycznych skorelowanych na współpracę z innymi instytucjami. Szkoły i placówki systemu oświaty jak uważa Męcina-Bednarek (2017) prowadzą działalność wychowawczą, edukacyjną, informacyjną i zapobiegawczą wśród dzieci i młodzieży.

Podstawy oddziaływań profilaktycznych w szkołach

Współczesna uniwersalna profilaktyka zachowań ryzykownych dzieci i młodzieży prowadzona jest na szerszą skalę głównie w szkołach. Jednym z warunków skuteczności szkolnego programu profilaktyki jest udział nauczycieli w działaniach profilaktycznych oraz komunikacja i współpraca między nimi przy jego realizacji. W placówkach oświatowych dużo czasu pracy z uczniem poświęca się na zajęcia dydaktyczne i wychowawcze. Wydaje się to słuszne – dzieci i młodzież należy nauczać i wychowywać, aby w dorosłym życiu poradzi sobie w różnych, także trudnych sytuacjach twierdzi Mecander (2012). Warto jednak pamiętać o profilaktyce, która uzupełnia lub pogłębia oddziaływania wychowawcze.

To właśnie działania profilaktyczne prowadzone w szkołach wymagają szczególnej uwagi. Bowiem dojrzewanie, które zachodzi w tym czasie to czas konfliktów oraz chęci samodzielności i samostanowienia. Młodzi ludzie odczuwają silną potrzebę przynależności grupowej, w której czują się bezpiecznie, kształtują własną hierarchię, szukają autorytetów. Narastające niepowodzenia zarówno w szkole, jak i na stopie koleżeńskej, brak wsparcia ze strony rodziców, nauczycieli, kolegów rozwijają poczucie mniejszej wartości, która z czasem przeradza się w agresję, ponieważ każdy chce być kimś, jeżeli nie może tego osiągnąć będzie byle kim, ale nie nikim ja twierdzi Bilińska-Suchare (2003). Działania profilaktyczne wywierają na rozwój dzieci i młodzieży bezpośredni wpływ. Dlatego ważne jest by dobrze rozpoznać problem i podjąć odpowiednie kroki do jego minimalizacji, a w późniejszym okresie do całkowitego wyeliminowania.

Celem działań profilaktycznych jak twierdzi Lubińska-Bogacka (2006) jest powstrzymanie lub ograniczenie zachowań niekorzystnych społecznie, usuwanie bądź ograniczenie zewnętrznych zagrożeń, zwiększających ryzyko powstania negatywnych zachowań, a także podnoszenie poziomu zdolności do obrony przed owymi zagrożeniami. Profilaktyka jest działaniem ukierunkowanym nie tylko na zmianę mentalności osób, wobec których jest realizowana, a także zmierzającym do zmiany istniejących przepisów, wartości i norm systemu społecznego. Istotnym założeniem wg. Męcina-Bednarek (2012) oraz celem kształcenia i wychowania na wszystkich etapach edukacyjnych jest wspomaganie wszechstronnego i harmonijnego rozwoju ucznia, w tym szczególnie:

- kształtowanie potrzeb i umiejętności dbania o własne ciało, zdrowie,
- wdrażanie do zachowań bezpiecznych na drodze,
- w czasie zabaw i gier,
- kształtowanie gotowości i nabycie umiejętności niesienia pierwszej pomocy poszkodowanym,
- poznanie i kształtowanie zachowań sprzyjających zdrowiu, bezpieczeństwu ludzi i przyrody.

By można było formułować Szkolny Program Wychowawczo-Profilaktyczny należy oprócz mocnej bazy teoretycznej osadzić w aktualnych ramach przepisów prawnych.

Do zasadniczych podstaw prawnych w/w programu należą m.in:

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej,

- Konwencja Praw Dziecka,
- Znowelizowana Ustawa o systemie Oświaty oraz liczne rozporządzenia.

Należy również dodać, że program profilaktyczny poszczególnych szkołach winien być spójny z dokumentami wewnętrznymi danej placówki oświatowej.

Analiza wyników przeprowadzonych badań własnych

Badania zostały przeprowadzone w ówczesnym Gimnazjum nr 1 im. Juliusza Słowackiego w Myślenicach woj. małopolskie w lutym i marcu 2018 roku. Dodać należy, iż w/w Szkoła jest instytucją z wieloletnią tradycją. Została założona w XIX wieku. W 1999 roku po wielu latach funkcjonowania jako Szkoła Podstawowa została przekształcona w Gimnazjum nr 1 im. J. Słowackiego. Aktualnie od roku 2019 po reformie oświaty przywrócona została poprzednia nazwa szkoły – Szkoła Podstawowa nr 1 w Myślenicach.

Głównym celem badań było poznanie opinii nauczycieli na temat implementacji i realizacji przez nich działań profilaktycznych w szkole. Należy zaznaczyć, że badania miały charakter diagnostyczny i dla potrzeb niniejszego opracowania nie określano zmiennych.

Opracowane badania zrealizowano metodą sondażu diagnostycznego w którym wykorzystano technikę ankiety i wywiadu. Narzędzia w badaniu to kwestionariusz ankiety i kwestionariusz wywiadu. W trakcie badań założono następujące pytania i hipotezy:

Pytanie główne:

P.0 Jaka jest – zdaniem nauczycieli – współczesna szkoła w systemie implementacji i oddziaływań profilaktycznych?

Pytania szczegółowe:

P.1 Czy nauczyciele chętnie włączają i angażują się w działania profilaktyczne w szkole?

P.2 Czego dotyczą najczęściej realizowane przez nauczycieli działania profilaktyczne w szkole?

P.3 W jaki sposób nauczyciele są zaangażowani w rozwiązywanie problemów wychowawczych w szkole?

P.4 Jakie metody stosują nauczyciele w profilaktyce swojej szkoły?

P.5 Kogo do szkolnych działań profilaktycznych w opinii nauczycieli należy również zaangażować?

P.6 Jaka jest współpraca z rodzicami w szkolnym systemie oddziaływań profilaktycznych?.

Hipoteza główna

H. 0 Zakłada się, że implementacja oraz oddziaływania profilaktyczne we współczesnej szkole są mało skuteczne i wymagają modyfikacji.

Hipotezy szczegółowe

H.1 Przypuszcza się, że nauczyciele chętnie włączają się i dobrze realizują szkolny program profilaktyczny.

H.2 Można przyjąć, że do najczęściej realizowanych przez nauczycieli działań profilaktycznych należy cyberprzemoc.

H.3 Zakłada się, że nauczyciele uczestniczą w zespołach roboczych szukając wspólnie rozwiązań wychowawczych swoich uczniów.

H.4 Przypuszcza się, że imprezy sportowe i ulotki informacyjne to główne metody oddziaływań profilaktycznych w szkole.

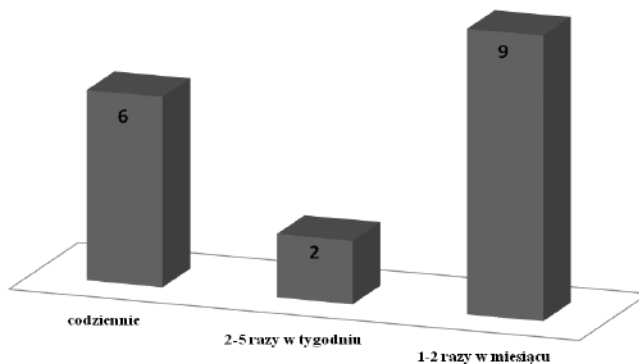
H.5 Zakłada się, że współpraca instytucjonalna m.in.: samorząd, policja to najlepsza alternatywa działań profilaktycznych w szkole.

H.6 Przypuszcza się, że współpraca z rodzicami układa się dobrze.

Badaniami ankietowymi objęto wszystkich 17 nauczycieli uczących w Gimnazjum nr. 1 im. Juliusza Słowackiego w Myślenicach. Ankietę przeprowadzono na lekcjach godziny wychowawczej lub w czasie wolnym nauczycieli

Na podstawie wyników badań będzie można udzielić odpowiedzi na główny problem niniejszego artykułu. Na wstępie zaprezentowano wyniki, dotyczące zasadniczych – głównych pytań związanych ze Szkolnym Programem Wychowawczo-Profilaktyczny. Z analizy zebranego materiału wynika, że solidarnie 100% wszystkich nauczycieli deklaruje, iż znają w/w program oraz że podejmują działania profilaktyczne ukierunkowane do uczniów. Wyniki badań na temat częstotliwości podejmowanych działań profilaktycznych realizowanych przez nauczycieli obrazuje wykres nr 1.

Częstotliwość podejmowania działań profilaktycznych przez nauczycieli w szkole

Wykres 1. Nauczyciele a działania profilaktyczne w szkole

Źródło: badania własne

Jak obrazuje wykres nr 1, 53% badanych nauczycieli twierdzi, że działania profilaktyczne realizuje 1–2 razy w tygodniu. Natomiast 36% wskazuje, że działania te realizuje codziennie, 12% nauczycieli deklaruje że 2–5 razy w tygodniu podejmuje działania profilaktyczne ukierunkowane do uczniów. Kolejne pytanie zostało zobrażowane na wykresie nr 2, a dotyczyło problemów z jakimi najczęściej spotykają się nauczyciele w szkole realizując działania profilaktyczne.

Problemy z jakimi spotykają się nauczyciele w trakcie realizacji działań profilaktycznych

Wykres 2. Najczęściej występujące problemy z uczniami wg nauczycieli

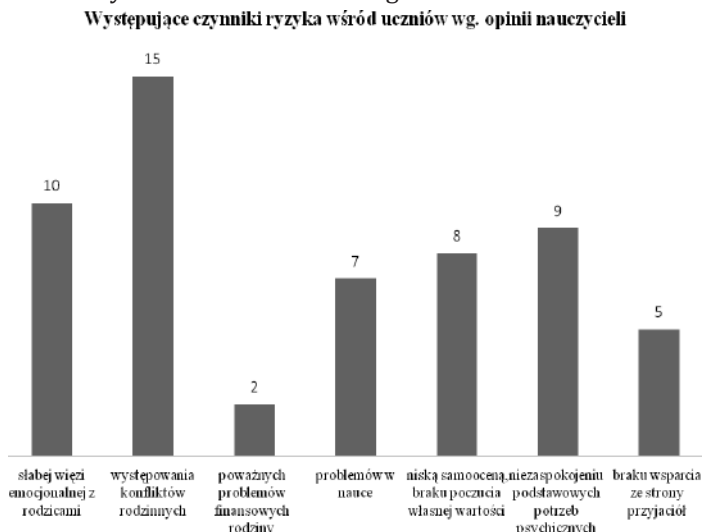
Źródło: badania własne

Jak przedstawia wykres nr 2, największym problemem szkolnym w trakcie realizacji działań profilaktycznych jest agresja rówieśnicza (zarówno fizyczna jak i werbalna), na co wskazuje 88% nauczycieli. Również problemy wychowawcze są problemem dostrzeganym przez nauczycieli, na co wskazuje 82% oraz używanie wulgaryzmów w szkole, co zdaniem 76% badanych nauczycieli występuje w znacznej mierze. Problemy palenia papierosów wskazuje 58% ankietowanych, a nadużywanie Internetu 64% nauczycieli. Picie alkoholu oraz sięganie po substancje psychoaktywne wskazuje jako problem 47% nauczycieli. Najmniejsze zagrożenie stanowi zagrożenie depresją, co wskazuje 5% nauczycieli oraz problem kontaktów w interakcjach uczeń-nauczyciel, uczeń-rodzic, na co wskazało ok. 11% ankietowanych.

Kolejnym ważnym pytaniem było poznanie opinii nauczycieli jakie są występujące czynniki ryzyka, powodujące iż nauczyciel podejmuje działania profilaktyczne w szkole, co zostało przedstawione na wykresie nr 3. Jak wynika z poniższego wykresu, występowanie konfliktów rodzinnych (w opinii 80% nauczycieli) oraz słaba więź emocjonalna z rodzicami (zdaniem ok. 58% ankietowanych) to główne czynniki występowania czynników ryzyka wśród uczniów.

Również niezaspokajanie podstawowych potrzeb psychicznych w opinii 52% osób oraz niska samoocena, a dla 47% ankietowanych brak poczucia własnej wartości to ważne czynniki mające bezpośredni wpływ na różnorodne sytuacje trudne pojawiające się wśród uczniów. Pojawiające się w wieku adolescencji problemy mają niejednokrotnie podłoże wynikające z niskich ocen oraz problemów w nauce, co sygnalizuje ok. 41% ankietowanych, braku wsparcia ze strony przyjaciół – na co wskazuje ok. 29% ankietowanych i w nieznacznej mierze podłoża finansowego

także mającego wpływ na pojawiające się czynniki ryzyka wśród uczniów, co w opinii nauczycieli stanowi ok. 11% ogółu.

Wykres 3. Występujące czynniki ryzyka wśród uczniów wg. opinii nauczycieli

Źródło: badania własne

Z analizy zebranego materiału oraz danych przedstawionych w tabeli 1 wynika, że nauczyciele realizują zagadnienia z zakresu profilaktyki w czasie swoich zajęć lekcyjnych lub pozalekcyjnych. Łącznie uzyskano 90 odpowiedzi, co świadczy, iż nauczyciele wielokrotnie podejmowali ważne tematy z zakresu profilaktyki w czasie zajęć lekcyjnych lub pozalekcyjnych. Jak przedstawia tabela nr 1 to prowadzenie zdrowego trybu życia przez uczniów było najczęściej realizowanym zagadnieniem z zakresu profilaktyki uniwersalnej – zajęcia takie łącznie realizowało 18% ankietowanych nauczycieli. Dużym zainteresowaniem cieszyły się zajęcia realizowane przez nauczycieli z zakresu zapobiegania paleniu papierosów, szkodliwości spożywania alkoholu oraz metod oddziaływań mediów na młodego odbiorcę, na co wskazało solidarnie łącznie po 14% ankietowanych. Zajęcia poświęcone higienie osobistej wśród uczniów realizowało łącznie 13% nauczycieli.

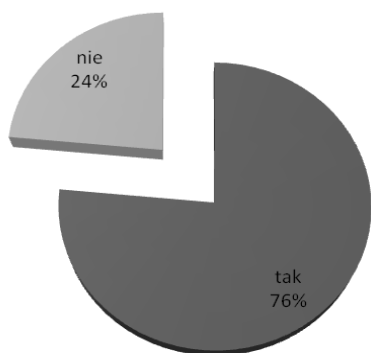
Tabela nr 1. Realizacja tematów profilaktyki uniwersalnej przez nauczycieli

Które z wymienionych zagadnień z zakresu profilaktyki realizował/a Pan/i w czasie zajęć lekcyjnych lub pozalekcyjnych?	Liczba odpowiedzi – 90	
	n	%
zapobieganie paleniu papierosów	13	14.45
zapobieganie narkomanii	11	12.22
szkodliwość spożywania alkoholu	13	14.45

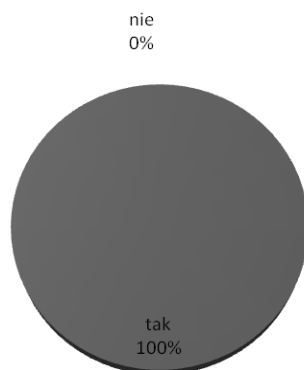
higiena osobista	12	13.33
prowadzenie zdrowego trybu życia	17	18.88
zasady bezpiecznego zachowania w szkole i poza nią	13	14.45
metody oddziaływania mediów na odbiorców	11	12.22
Ogółem	90	100

Źródło: badania własne

Analiza danych pozwala na stwierdzenie, że nauczyciele chętnie upowszechniają wiedzę o prawach dziecka, na co wskazuje 76% ankietowanych, a 24% nauczycieli nie przywiązuje wagi do upowszechniania tej wiedzy. Kolejne pytanie z kwestionariusza ankiety dotyczyło upowszechniania przez nauczycieli wiedzy o obowiązkach uczniów, na co jednogłośnie 100% ankietowanych odpowiedziało twierdząco. Powyższe wyniki obrazują wykresy nr 4 i 5. Chcąc poznać w jaki sposób nauczyciele angażują uczniów w różnorodne działania na rzecz społeczności szkolnej, postawiono kolejną pytanie, na które otrzymano interesujące wyniki zobrazowane na wykresie nr 6.

Wykres 4. Upowszechnianie przez nauczycieli wiedzy wśród uczniów o prawach dziecka

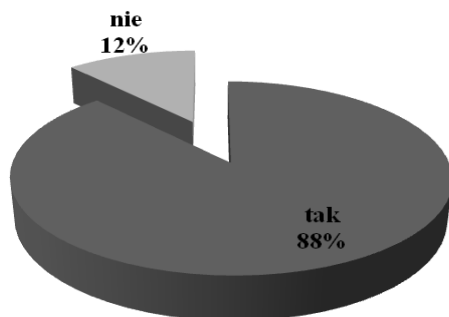
Wykres 5. Upowszechnianie przez nauczycieli wiedzy o obowiązkach uczniów

Źródło: badania własne

Jak wynika z przeprowadzonych badań, nauczyciele angażują uczniów nie tylko w procesy dydaktyczne, lecz również w działania na rzecz szkoły. Są to dodatkowe obowiązki nauczycieli, z którymi (jak wynika z analizy poniższego wykresu nr 6) ok. 76% ankietowanych nauczycieli radzi sobie dobrze. Tylko nieliczna grupa (11%) ankietowanych stwierdziła, że w żaden sposób nie udzielają się i nie angażują swych uczniów w zajęcia pozadydaktyczne na rzecz społeczności szkolnej. Najczęściej wymienianymi przez ankietowanych działaniami, w które angażowana jest młodzież są różnego rodzaju konkursy, wolontariat, tworzenie teatru, profilaktyka

prozdrowotna, projekty edukacyjne, koła zainteresowań, pomoc koleżeńska, akcje klasowe i szkolne, szeroko rozumiana ekologia.

Czy angażuje Pan/i uczniów w różnorodne działania na rzecz społeczności szkolnej

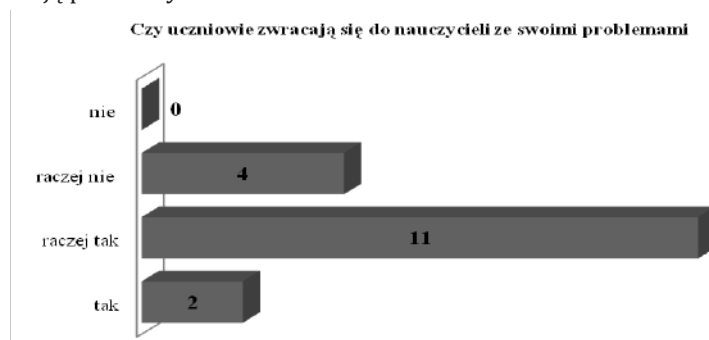

Wykres 6. Rola nauczycieli a zaangażowanie uczniów w zajęcia poza dydaktyczne

Źródło: badania własne

Ważnym pytaniem jest to dotyczące zaufania uczniów do swoich nauczycieli. Wyniki przedstawione na wykresie 7 obrazują, że nauczyciele w Gimnazjum nr 1 w Myślenicach cieszą się dużym zaufaniem, na co wskazuje 65% ankietowanych i uczniowie raczej zwracają się do nich ze swoimi problemami. Zdecydowanie na tak odpowiedziało łącznie 12% respondentów. Sceptycznie na to pytanie odpowiedziało łącznie 23% wszystkich nauczycieli.

Uzyskano ciekawie dane, które zostały zaprezentowane się na wykresie 8. Ukazany jest tam stopień pomocy szkoły i samych nauczycieli dla uczniów, którzy mają problemy rodzinne lub szkolne.

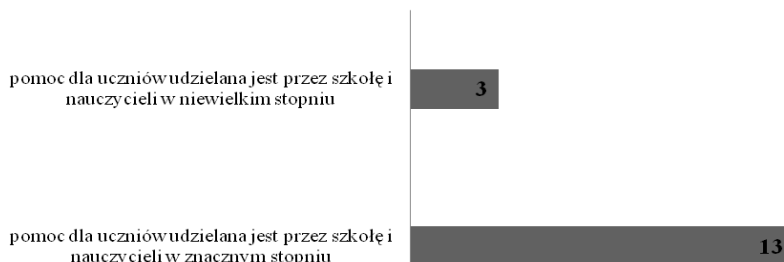

Wykres 7. Zaufanie uczniów do nauczycieli w zakresie poszukiwania pomocy

Źródło: badania własne

Z analizy zebranego materiału wynika, że w percepcji 76% nauczycieli pomoc świadczona zarówno przez nich, jak i przez szkołę jest świadczona w znacznym stopniu, a uczniowie mający różnorodne problemy mogą liczyć na pomoc. Nie bez znaczenia jest jednak fakt, że ok. 18% nauczycieli twierdzi, że szkoła oraz sami nauczyciele w niewielkim stopniu służą skuteczną pomocą uczniom w sytuacjach trudnych.

Stopień pomocy uczniom w potrzebie udzielanym przez szkołę lub nauczycieli

Wykres 8. Pomoc w trudnych sytuacjach przez szkołę lub samych nauczycieli

Źródło: badania własne

Z danych uzyskanych w trakcie badania wynika, że w opinii nauczycieli Gimnazjum nr 1 w Myślenicach jest placówką bezpieczną, na co wskazuje fakt, iż na skali od 1 do 10 (gdzie 10 oznacza, że szkoła jest *bardzo bezpieczna*, a 1 – *bardzo niebezpieczna*) największy odsetek badanych uplasował szkołę na miejscu 8, 9 i 10 (łącznie 94% wszystkich ankietowanych). Z analizy zebranego materiału zobrazowanego na grafie nr 1 wynika, że zdecydowaną większość ankietowanych nauczycieli stanowiły kobiety (tj. 65%), podczas gdy mężczyźni to zaledwie 35%. Wśród ankietowanych 59% to osoby, które pełnią rolę wychowawcy. Nauczyciele to osoby o dużym stażu pracy, co ukazuje poniższa tabela nr 2. Największy odsetek nauczycieli to osoby o stażu pracy w przedziale od 13 do 20 lat (ok. 29% ankietowanych), kolejną grupę stanowią nauczyciele, którzy przepracowali od 6 do 12 lat oraz osoby, które przepracowały łącznie od 21 do 30 lat (solidarnie po 23%).

Graf 1. Odsetek nauczycieli w rozróżnieniu na płeć

Kobiety – 65%
Mężczyźni – 35%

Źródło: badania własne

Tabela nr 2. Staż pracy ankietowanych nauczycieli

Staż pracy nauczycieli w latach	Liczba odpowiedzi – 17	
	n	%
Od 0 do 5 lat	2	11.75
Od 6 do 12 lat	4	23.55
Od 13 do 20 lat	5	29.40
Od 21 do 30 lat	4	23.55

31 lat i więcej	2	11.75
Ogółem	17	100

Źródło: badania własne

Analizując wyniki z wykresu nr 9, można stwierdzić, że organizowane przez dyrekcję lub liderów zespołów spotkania nauczycieli w zakresie rozwiązywania problemów wychowawczych uczniów są wystarczająca. Spotkania takie wg 44% nauczycieli odbywają się kilka razy w półroczu, zdaniem ok. 37 % ankietowanych – kilka razy w miesiącu, a tylko 19% nauczycieli twierdzi, że spotkania takie odbywają się kilka razy w roku.

Spotkania dyrekcji lub liderów zespołów dot. rozwiązywania problemów wychowawczych uczniów

Wykres 9. Częstotliwość spotkań nauczycieli z dyrekcją lub liderami zespołów dotyczących rozwiązywania problemów wychowawczych

Źródło: badania własne

Aby wskazać zaangażowanie nauczycieli w prace zespołów problemowych, postawiono kolejne pytanie w kwestionariuszu ankiety. Jak wynika z analizy przeprowadzonych badań nauczyciele uczestniczą najczęściej w pracach wielu zespołów problemowych. Ważne jest zaangażowanie nauczycieli we wzmacnianie całego procesu wdrażanej szeroko pojętej profilaktyki uniwersalnej w swojej placówce. Jak wynika z badań nauczyciele uczestniczą w zespołach przedmiotowych i międzyprzedmiotowych, na co wskazuje 34% wszystkich nauczycieli. Dużym powodzeniem cieszy się również zespół wychowawczy i profilaktyczny (17% ankietowanych). Pełne wyniki przedstawia poniższa tabela nr 3.

Tabela nr 3. Praca nauczycieli w zespołach problemowych

W pracę jakich zespołów jest Pan/i zaangażowany/a? Można było zaznaczyć więcej niż jedną odpowiedź	Liczba odpowiedzi – 47	
	n	%
przedmiotowy lub między przedmiotowy	16	34.04

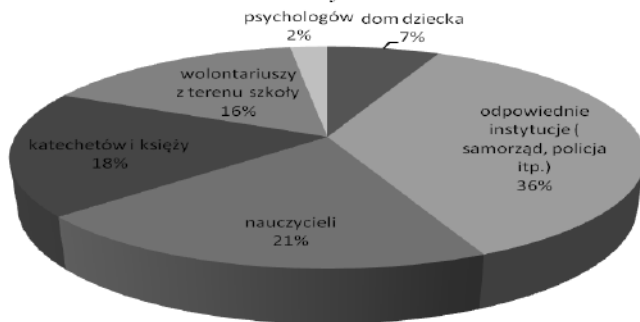
wychowawczy i profilaktyczny	8	17.03
ds. zarządzania szkołą (planowanie i organizacja działalności szkoły)	-	-
szkoleniowy (doskonalenie zawodowe nauczycieli)	5	10.64
organizacja imprez dla uczniów, rodziców lub nauczycieli	5	10.64
zespół nauczycieli oddziału	3	6.38
ds. ewaluacji wewnętrznej	6	12.76
zespół ds. pomocy psychologiczno pedagogicznej	4	8.51
nie uczestniczę w żadnym zespole	-	-
Ogółem	17	100

Źródło: badania własne

Ważnym pytaniem na kanwie prowadzonych badań jest poznanie opinii nauczycieli na temat kogo należy przede wszystkim zaangażować do działań profilaktycznych, aby wzmocnić oddziaływanie. Analiza danych pozwala na stwierdzenie, że pomoc i wsparcie winno pochodzić z instytucji zewnętrznych m.in.: samorządów lokalnych oraz Policji, na co wskazało 36% ankietowanych. Bardzo ciekawy, a zarazem niepokojący jest fakt, że tylko 2% ankietowanych w działania zaangażowało by psychologów. Tylko 7% nauczycieli w trakcie badania wskazało, że w działaniach wspierających szeroko pojętą profilaktykę angażowało by dom dziecka czy rodziców. W sposób graficzny wyniki badań zostały zobrazowane na poniższym wykresie nr 10.

Aby wdrażać i systematycznie skutecznie proces oddziaływań profilaktycznych w szkole nauczyciele winni modelować i wzmacniać cały proces dydaktyczny. Przyswajalne treści i metody mają niejako zachęć, a poprzez atrakcyjną formę wdrażać zamierzone efekty wychowawcze. Tak więc kolejnym ważnym zagadnieniem jest poznanie metod, które w ocenie ankietowanych są najskuteczniejsze w szkolnych działaniach profilaktycznych.

Poszukiwanie partnerów i angażowanie ich w działania profilaktyczne wg. opinii nauczycieli

Wykres 10. Kogo należy zaangażować do działań profilaktycznych

Źródło: badania własne

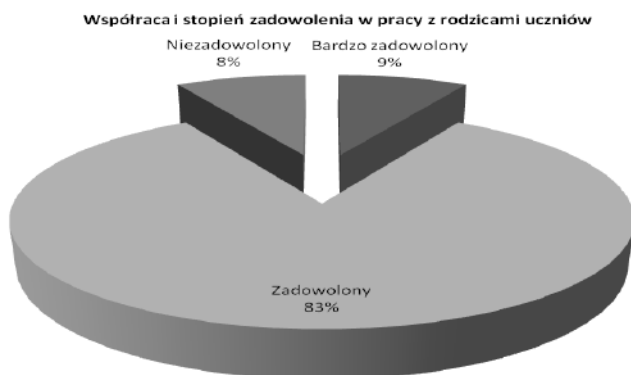
Jak wskazują wyniki zawarte w tabeli nr 4 najważniejszym elementem jest pedagogizacja rodziców, na co wskazuje łącznie ok. 24% respondentów, a 21% nauczycieli twierdzi, że najlepszą metodą oddziaływań profilaktycznych są zewnętrzne programy profilaktyczne. Brak wiary w skuteczne metody oddziaływań profilaktycznych, ankietowani ukierunkowali na ulotki profilaktyczne (ok. 3% ankietowanych).

Tabela nr 4. Skuteczność metod profilaktycznych

Jakie metody w działaniach profilaktycznych są Pana/i zdaniem najskuteczniejsze? Można było zaznaczyć więcej niż jedną odpowiedź	Liczba odpowiedzi – 57	
	n	%
spotkania integracyjne	9	15.79
pedagogizacja rodziców	14	24.56
działania profilaktyczne w ramach poszczególnych przedmiotów	10	17.55
imprezy sportowe	10	17.55
ulotki informacyjne	2	3.50
zewnętrzne programy profilaktyczne	12	21.05
Ogółem	57	100

Źródło: badania własne

Ostatni człon kwestionariusza ankiety dotyczył zaangażowania rodziców oraz współpracy z nauczycielami. Na podstawie wyników badań można stwierdzić, iż zadowolenie we współpracy wyraża ok. 83% nauczycieli, a tylko 8% na tak sformułowane pytanie odpowiedziało, że współpraca na linii nauczyciel – rodzic układa się w sposób bardzo dobry. Tyle samo nauczycieli wyraziło swoje niezadowolenie, twierdząc, że brak jest współpracy (9% respondentów). W sposób graficzny pełne wyniki przeprowadzonych badań zostały zobrazowane na wykresie nr 11. Należy jednakże dodać, że ok. 30% ankietowanych na to pytanie nie zaznaczyło żadnej odpowiedzi.

Wykres 11. Zadowolenie nauczycieli ze współpracy z rodzicami uczniów

Źródło: badania własne

W pytaniu nr 18 kwestionariusza ankiety na temat skali zaangażowania rodziców w proces wzmacniania i realizacji Szkolnego Programu Profilaktycznego uzyskano dane zamieszczone na grafie nr 2.

Graf 2. Skala zaangażowania rodziców w Program Profilaktyczny Szkoły

Źródło: badania własne

Jak wynika z grafu 2 rodzice nie wykazują dużego zainteresowania szkolnym programem profilaktycznym, a działanie ich ma charakter incydentalny.

Z przeprowadzonych badań wynika, że nauczyciele chętnie wprowadzają lub chcą zaproponować w ramach własnego przedmiotu inne oddziaływania profilaktyczne, na co wskazuje łącznie 64% ankietowanych. Działania te z relacji i wyników badań sugerują, iż potrzeba jest: więcej rozmów i dyskusji o problemach szkolnych z młodzieżą, poprawie lepszej komunikacji w rodzinie i z rodzicami, akcji ulotkowych i plakatów profilaktycznych, zwrócenia uwagi na zdrowy styl życia i zdrowe odżywianie, a nade wszystko aktywności fizycznej oraz odbudowy i podtrzymywania autorytetu oraz kultywowanie tradycji i wartości. Nauczyciele nie chcą zmian w Szkolnym Programie Profilaktycznym, co sugeruje 64% ankietowanych. Natomiast 35% nauczycieli wskazuje, że wzmacnianie funkcji rodzinnych, nowych aspektów agresji i przemocy rówieśniczej oraz kultura osobista to nowe treści, które winny być ujęte we wdrażaniu SPP. Dodać należy, że Szkolny Program Profilaktyczny realizowany w Gimnazjum nr 1 im. J. Słowackiego w Myślenicach jest postrzegany przez nauczycieli uczących w niniejszej placówce jako dobry i przynoszący oczekiwane

rezultaty w pracy z młodzieżą, co wskazuje 94% ankietowanych. Natomiast 6% nauczycieli ma odmienne zdanie i twierdzi, że wdrażany program w szkole jest zły i wymaga modyfikacji.

Podsumowanie i wnioski końcowe

Przeprowadzone badania i ich analiza posłużyły sprawdzeniu sformułowanych hipotez badawczych.

Hipoteza 0: Zakładająca, że oddziaływania profilaktyczne we współczesnej szkole są mało skuteczne i wymagają modyfikacji została zweryfikowana negatywnie. Jak wykazują wyniki przeprowadzonych badań spójny Szkolny Program Profilaktyczny, który koreluje z trafną diagnozą szkolną i przy tym angażuje wszystkich nauczycieli oraz środowisko lokalne jest skutecznym narzędziem walki z przejawami zachowań nieakceptowalnych w szkole.

Jak wykazują wyniki badań, nauczyciele znają oraz stosują SPP i, na co wskazuje 64% ankietowanych, nie potrzebne są zmiany przyjętego i realizowanego w niniejszej placówce programu. Oczywiście program ten nie powinien być „zamkniętą księgą” i ustawicznie zgodnie z potrzebą oraz innymi sytuacjami winien być modyfikowany i dostosowany do zmieniających się zmian zachodzących nie tylko w środowiskach szkolnych, ale również lokalnych.

Hipoteza 1: Przypuszcza się że nauczyciele chętnie włączają się i dobrze realizują szkolny program profilaktyczny. Hipoteza ta została zweryfikowana pozytywnie. Jak wykazują wyniki przeprowadzonych badań, nauczyciele dobrze realizują zapisy SPP. Są osobami aktywnie zaangażowanymi w kreowaniu misji, nie tylko nauczając, ale również wychowując swoich uczniów.

Hipoteza 2: Hipoteza, iż do najczęściej realizowanych przez nauczycieli działań profilaktycznych należy przeciwdziałanie cyberprzemocy, została zweryfikowana negatywnie. Jest faktem, że postępująca informatyzacja wchodzi również do szkół. Niewątpliwie prócz pozytywnych aspektów posiada również skrywane ciemne oblicze. Nauczyciele jednak dostrzegają te problemy i reagują w szkole najczęściej na: przemoc rówieśniczą – 88%, problemy wychowawcze – 82%, używanie wulgaryzmów – 76%.

Hipoteza 3: Zakładająca, że nauczyciele uczestniczą w zespołach przedmiotowych szukając wspólnie rozwiązań wychowawczych swoich uczniów, została zweryfikowana pozytywnie. Cieszy fakt, iż nauczyciele angażują się w zespoły przedmiotowe i międzyprzedmiotowe, na co wskazuje 34%. Ważne jest również zaangażowanie nauczycieli we wzmacnianie całego procesu wdrażanej szeroko pojętej profilaktyki uniwersalnej w swojej placówce. Dużym powodzeniem cieszy się również zespół wychowawczy i profilaktyczny, na co wskazuje łącznie 17% ankietowanych.

Hipoteza 4: Przypuszczenie, że imprezy sportowe to główne metody oddziaływań profilaktycznych w szkole, zostało zweryfikowane negatywnie. Zgodnie z wynikami przeprowadzonych badań, wśród nauczycieli za najlepszą metodę oddziaływań profilaktycznych w szkole uznaje się pedagogizację rodziców, na co wskazuje łącznie ok. 24% ankietowanych. Duży odsetek, tj. 21% nauczycieli, twierdzi również, że najlepszą metodą oddziaływań profilaktycznych są zewnętrzne programy

profilaktyczne. Kompletny brak wiary w skuteczność oddziaływań profilaktycznych ankietowani wykazują w przypadku ulotek profilaktycznych (ok. 3%).

Hipoteza 5: Zakłada się, że współpraca instytucjonalna m.in.: z samorządem i policją to najlepsza alternatywa działań profilaktycznych w szkole. Hipoteza ta została zweryfikowana pozytywnie. Około 36% ankietowanych twierdzi, że najlepszym partnerem różnorodnych działań profilaktycznych są instytucje np. lokalny samorząd czy Policja. Bardzo ciekawy, a zarazem niepokojący jest fakt że tylko 2% ankietowanych w działania profilaktyczne zaangażowałoby psychologów. Tylko 7% nauczycieli w trakcie badania wskazało, że w działaniach wspierających szeroko pojętą profilaktykę zaangażowało by dom dziecka – rodziców.

Hipoteza 6: Przypuszczenie, że współpraca z rodzicami układa się dobrze zostało zweryfikowane pozytywnie. Rodzice to osoby nieodzwonne w szkole. Bez należytego wsparcia i dobrego kontaktu z nimi nie można mówić o postępach zarówno w szeroko pojętych procesach dydaktycznych, jak i również wychowawczych. Na podstawie wyników badań można stwierdzić, iż zadowolenie ze współpracy wyraża ok. 83% nauczycieli, choć tylko 8% na tak sformułowane pytanie odpowiedziało, że współpraca na linii nauczyciel – rodzic układa się w sposób bardzo dobry. Tyle samo nauczycieli wyraziło swoje niezadowolenie, twierdząc, że brak jest takiej współpracy (9% respondentów).

Jak wskazują wyniki przeprowadzonych badań, w opinii nauczycieli działania wychowawcze muszą być efektem pracy wszystkich nauczycieli, którzy współdziałają ze sobą w tworzeniu i wdrażaniu programów: wychowawczego i profilaktyki. Nauczyciele muszą znać i wdrażać w/w program oraz podejmować stosowne działania profilaktyczne ukierunkowane do uczniów. To wszak nauczyciele uzgadniają tematykę godzin wychowawczych i modyfikują ją na potrzeby konkretnej klasy, systematycznie prowadzą dzienniki i teczki wychowawców, w ramach zespołu wychowawczego rozwiązują zaistniałe problemy. Działania wychowawcze podejmowane w szkole muszą być spójne, winny być poprzedzone diagnozą i adekwatne do potrzeb uczniów. Diagnoza obejmować powinna uczniów, nauczycieli, rodziców i w zarysie środowisko lokalne. Informacje przekazywane uczniom powinny być skorelowane z wiedzą o prawach dziecka oraz obowiązkach ucznia. Współczesna szkoła to ważny partner dla wszystkich środowisk m.in.: rodzinnego, lokalnego, rówieśniczego w systemie oddziaływań profilaktycznych. By wypełniała swą ważną rolę winny być zachowane następujące formy, które w swym zarysie nawiązują m.in. do:

- systematyczności – to ważna cecha wdrażania programów profilaktycznych we współczesnej szkole,
- nadrzędności oraz podmiotowości dostrzegania człowieka realizując w szkole programy profilaktyczne,
- profesjonalizacji,
- właściwej diagnozy oraz ewaluacji realizowanych zamierzeń;
- pozyskiwania zasobów (podmiotów) do wykorzystania oraz budowania koalicji (np. prawo, samorząd, ustrój, kadra, kościoły, rodzina).

Aby programy profilaktyczne zaczęły spełniać swoją rolę, trzeba je wdrażać już w szkołach podstawowych, aby budowały poprawne relacje interpersonalne

w grupie. Program naprawczy powinien nastawiony być na wzajemną naukę akceptacji i tolerancji, pracę nad komunikacją między dziećmi, budowanie dobrej atmosfery klasowej poprzez współpracę i współdziałanie.

Innym problemem jest też fakt, iż zawód nauczyciela jest szczególnie podatny na deformacje, takie jak rutyna działań czy utrata dystansu do własnych zachowań. Istnieje więc konieczność stałego rozwoju, który jest wpisany w specyfikę zawodu i ma charakter konieczności formalnej, a nie jest wynikiem dobrej woli czy ambicji.

Implementacja działań profilaktycznych to duże wyzwanie dla nauczycieli, którzy prócz kompetencji i odpowiedzialności balansują w „gąszczu” niedoskonałych przepisów i zawiłych procedur. Problemy współczesnej szkoły to niesprawdzone wizje polityczne i niejednokrotnie kontrowersyjne aspiracje ustawicznie zmieniających się ministrów. Bycie nauczycielem to proces bardzo wymagający i zawsze niedokończony, okupiony ciężką pracą, dającą w ostatecznym rozrachunku wiele satysfakcji i powodów do nieukrywanej dumy z „NASZYCH” uczniów.

Bibliografia

- Bilińska-Sucharek E. (2003). *Opór wobec szkoły. Dorastanie w perspektywie paradygmatu oporu*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Cybulska R., Derewlana H., Kacprzak A., Pęczek K. (2017). *Uczeń ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w systemie edukacji w świetle nowych przepisów prawa oświatowego*. Warszawa: Wydawnictwo ORE.
- Gaś Z. B. (1997). *Profilaktyka w szkole. Zapobieganie uzależnieniom uczniów*. Warszawa: Wydawnictwo CMPPP.
- Gaś Z.B. (1998). *Psychoprofilaktyka. Procedury konstruowania programów wczesnej interwencji*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Gaś Z.B. (2004). *Szkolny Program Profilaktyki: istota, konstruowanie, ewaluacja*. Warszawa: Wydawnictwo MEN.
- Iłendo-Milewska A. (2009). *Dysfunkcyjność uczniów gimnazjum*. Warszawa: Wydawnictwo Difin.
- Kopaliński W. (1989). *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*. Warszawa: Wydawnictwo Rytm.
- Męcina-Bednarek E. (2012). Profilaktyka zachowań społecznych. Szkolne programy profilaktyczne. W: J. Góral- Półrola, B. Walasek-Jarosz (red.), *Interdyscyplinarność i swoistość pedagogiki. T. 3: O (poza)swoistych uwikłaniach wychowania*. Kielce: Wydawnictwo Oficyna Wydawnicza WSETiNS.
- Moczydłowska J., Pełszyńska I. (2016). *Profilaktyka w szkole dla młodzieży niedostosowanej społecznie*. Rzeszów: Wydawnictwo Fosze.
- Okoń W. (2012). *Nowy słownik pedagogiczny*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Ostaszewski K. (2010). Kompendium wiedzy o profilaktyce. W: *Przewodnik metodyczny po programach promocji zdrowia psychicznego i profilaktyki*. Warszawa: Wydawnictwo Fundacja ETOH.
- Piotrowski P., Zajączkowski K. (2003) *Profilaktyka w gimnazjum. Projektowanie, realizacja i ewaluacja programów*. Kraków: Wydawnictwo Impuls.

Poradnik dla nauczycieli: Uczniowie zagrożeni przestępczością. Centrum Metodyczne Pomocy Pedagogiczno-Psychologicznej. Warszawa: Wydawnictwo ORE. Pobrano: www.cmppp.edu.pl.

Pospiszyl I. (2019). *Patologie społeczne.* Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Szpringer M. (2001). *Szkolna profilaktyka zachowań patologicznych dzieci i młodzieży.* Kielce: Wydawnictwo Akademia Świętokrzyska.

Szymańska J., Zamecka J. (2002). Przegląd koncepcji i poglądów na temat profilaktyki. W: G. Świątkiewicz (red.), *Profilaktyka w środowisku lokalnym.* Warszawa: Wydawnictwo Krajowe Biuro Przeciwdziałania Narkomanii.

Szymańska J. (2002). *Programy profilaktyczne. Podstawy profesjonalnej psychoprofilaktyki.* Warszawa: Wydawnictwo CMPPP.

Urban B. (2000). *Zachowania dewiacyjne młodzieży.* Kraków: Wydawnictwo WUJ.

Netografia:

www.cmppp.edu.pl.

www.cejsh.icm.edu.pl.

www.kbpn.gov.pl.

www.men.gov.pl.

www.programyrekomendowane.pl.

www.g1myslenice.pl.

www.profnet.org.pl.

Teacher in the system of prevention implementation at school. Self-study.

Abstract

The implemented school preventive programmes are not an alternative but a necessity and an important challenge for contemporary teachers. There is a need for specialized teaching staff who understand, have the skills, and implement effective prevention activities among children and youth. There are constantly dynamic changes in the functioning of many institutions of pedagogical character, which force specific actions to take appropriate educational reactions. It should be added that regardless of the changing visions of the concept in terms of the social tasks of school, the influence of the teacher on the pupil cannot be diminished.

Key words: Teacher, school, prevention, implementation of preventive actions